

Prof. dr. Vincenzo RUGGIERO
Middlesex Universitetas, Londonas (JK)
Pizos universitetas, Italija
Middlesex University,
Department of Sociology
Queensway, Enfield, MID EN3 4SF,
United Kingdom
Tel. (8 44) 0208 362 5477
El. p. *v.ruggiero@mdx.ac.uk*

GALINGŪJŲ NUSIKALTIMAI: TARPDALYKINIS ATVEJIS ANTIKRIMINOLOGIJAI¹

Šiame straipsnyje noriu parodyti, kad nusikaltimų, kuriuos padaro galingieji, studijos gali padėti atgaivinti kritinę kriminologinę analizę ir diskursus. Mano manymu, šis specifinis tyrimų laukas gali leisti susipažinti su tam tikrais antikriminologiniais momentais ir išplėtoti antikriminologinius teiginius. Kalbėdamas apie antikriminologinius momentus ir teiginius, paprasčiausiai turiu galvoje tas smulkias revoliucijas ir tuos lūžius mūsų disciplinos paradigmoje, kurie sukelia laikinas disciplinos krizes. Vėliau jie lėtai absorbuojami ir taip praturtina pačią discipliną. Aš manau, kad didžiausios tokių krizių sukėlėjos yra: diferencijuotų asociacijų, etikečių klijavimo teorijos ir feministinė kriminologija.

ĮVADAS

Norėdamas pateikti argumentus, pirmiausia privalau nurodyti prielaidas, kuriomis remiuosi. Yra bendras supratimas ir jausmas, ypač anglosaksiškame pasaulyje, kad kriminologijoje įvyko pokyčiai, kurių anksčiau nebuvo. Manoma, jog tai įvyko dėl daugelio jėgų sąveikos. Viena svarbiausiųjų – tai augantis

¹ Straipsnis parengtas pranešimo, skaityto tarptautinėje konferencijoje „Tarpdiscipliniškos kriminologijos studijos: patirtis ir perspektyvos“, kurią organizavo Teisės institutas ir Vilniaus universitetas, vykusioje Vilniuje, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijoje, 2008 m. gegužės 9–10 d., pagal „Tarpkryptinių plečiamųjų kriminologijos studijų Vilniaus universitete“ projektą, pagrindu (plačiau žr. www.krimstud.vu.lt). Iš anglų kalbos vertė Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus mokslo darbuotoja dr. Aušra Pocienė (vyr. red. pastaba).

susirūpinimas saugumu ir nusikaltimų kontrole.² Šiuos klausimus paprastai linkstama sieti su „kitų“ asmenų gyvenimu Europoje. Dažniausiai turimi galvoje užsieniečiai, naujai atvykusieji imigrantai ir prieglobsčio prašantys asmenys. Būtų galima netgi teigti, kad tokia pastarųjų įvykių raida yra padarinys vis didėjančio įsitikinimo, kad techninė, administracinė, aplinkosauginė, architektūrinė ar valdymo strategijos yra vienintelės, kurios gali spręsti nusikaltimų problemą. Kitaip tariant, galime teigti, kad kriminologija įgyja pagarbą, kurios iki šiol neturėjo, todėl kad pareigūnai ir politikos formuotojai liovėsi domėjęsi platesniu socialiniu kontekstu ir perėmė požiūrį, jog nusikaltimų problema kyla dėl paprasčiausio institucinės kontrolės trūkumo.

Todėl pastarųjų dienų kriminologijos sėkmės istorija greičiau gali būti bloga nei gera naujiena. Priešingai, įsitikinimas, kad nusikalstamo elgesio problema galima spręsti socialinės politikos priemonėmis, kylančiomis iš geresnio resursų paskirstymo, vestų prie kriminologų teikiamų ekspertizų nuvertinimo. Galbūt tuomet būtų labiau vertinami pasiūlymai, kuriuos pateikia švietimo programų ir būstų planavimo ekspertai ar darbo rinkos bei socialinės apsaugos tyrinėtojai. Ironiška, kad, pavyzdžiui, JAV – šalis, kurioje nusikaltimų tyrimai labiausiai išplėtoti, kartu yra šalis, kurioje baudžiamosios justicijos sistema ypač orientuota į nubaudimą. Bet ar tai turėtų stebinti? JAV atvejis greičiau parodo, kad kriminologija, kaip aš ką tik teigiau, vystosi tuomet, kai kiti mechanizmai socialinio solidarumo palaikymui laikomi nereikalingais. Pagrindinė antikriminologijos strategija šiame kontekste galėtų būti, pavyzdžiui, tokia: laikinai palikti kriminologijos valdas ir tyrinėti kitus socialinius veiksnius bei fenomenus, kuriuos nagrinėja daugelis kitų disciplinų.

Nagrinėdamas nusikaltimų, kuriuos padaro galingieji, problemą, aš darysiu lygiai tą patį. Kitaip tariant, mėginsiu nagrinėti grupę temų, kurios atsiranda šalia šios problemos, jos griežtai kriminologiniuose rėmuose. Bet taip pat iš kitų sričių skolinsiuosi temas, kurios tik kur kas vėliau gali tapti kriminologinėmis problemomis ir stebėsiu jų dinamikos įvairovę. *Pirmiausia* atkreipsiu dėmesį į dabartines tarptautinio verslo sąlygas; *antra*, nagrinėsiu, kaip korporacijos ir didelės įmonės prisitaiko prie šių sąlygų; *trečia*, žiūrėsiu, kokie pažeidimų tipai dažniausiai pasireiškia ar tikėtina, kad pasireikš, ir *pagaliau*

² *Smith D. J.* Editorial: Criminology and the Wider Europe // *European Journal of Criminology*, 2004, 1, p. 5–15.

ieškosiu tiesiogiai su kriminologine, ypač su antikriminologine, analize susijusių temų.

TARPTAUTINIS VERSLAS

Mes neišvengiamai priversti aptarti G pasaulį, globalizaciją, nors man labiau patiktų vartoti terminą *transnacionalizmas*. G pasaulis, kaip žinia, yra nuoroda į ypač diskutuotiną sąvoką. Kai kurie komentatoriai sutelkia dėmesį į revoliucingus pokyčius, įvykusius komunikacijų ir transporto srityje, į tai, kad prekyba ir darbas tampa vis labiau tarptautiniai, taip pat į tai, kaip koordinuojamos užduotys, kurias visame pasaulyje atlieka grupės ir asmenys.³ Entuziastai teigia, kad organizacijų, kurios stengiasi užimti vietą globaliu mastu, ar tai būtų santykiai su rinkomis, žiniasklaida ar politikais, dėka, pasaulis vis labiau tampa viena erdve, kurioje visiems atsiranda naujų galimybių. Kritikai vis dėlto mano, kad šis procesas daugiausia apima labiausiai išsivysčiusias valstybes, tiksliau valstybes, įsitraukusias į įvairaus pobūdžio tarptautinius santykius ir mainus. Iš tokių ryšių ir bendradarbiavimo gaunamas pelnas ir nauda labai retai pasidalinama su besivystančiomis valstybėmis, o jeigu ir pasidalinama, tai daroma nevienodomis sąlygomis. Tokiu būdu *transnacionalizmas* didžiąja dalimi gali atrodyti kaip vesternizacijos sinonimas.⁴

Tiesa, geografinė ekspansija yra viena iš istorinių verslo būtinybių. Tai yra nuolatinio skatinimo atrasti naujas rinkas rezultatas. Vis dėlto šio proceso suintensyvėjimą ir jo padarinius sunku paneigti. Jie apima ir naujų ryšių tinklų formavimąsi, taip kuriant naują pasaulio sistemą, ir sienų irimą (koroziją), ir vis didėjančią ekonomikos neapibrėžtumą vietos atžvilgiu (bevietiškumą).⁵ Pasaulio informacijos srautai, sudarantys esminius lemiamus ekonominio augimo elementus, sutampa su prekių ir finansų mobilumu.⁶ Reikia pasakyti, kad institucinė valdžia, įstatymų leidyba ir vykdymas tokiam mobilumui pateikia normatyvines sąlygas. Jos leidžia tam tikroms prekėms ir pinigams judėti, o kitoms prekėms ar nepageidaujamosioms žmonių grupėms užkerta judėjimo galimybes.

³ King A. D. (ed.). Culture, Globalization and the World-System. Basingstoke: Macmillan, 1991.

⁴ Hannerz U. Transnational Connections. London: Routledge, 1996; Harvey D. Justice, Nature & the Geography of Difference. Oxford: Blackwell, 1996.

⁵ Knox P. L., Taylor, P. J. (eds). World Cities in a World System. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

⁶ Castells M. The Informational City. Oxford: Blackwell, 1989.

Mūsų pirmasis klausimas skamba taip: *kokiu mastu šios naujos sąlygos prisideda prie galingųjų padaromų nusikaltimų skaičiaus augimo?* Ar naujasis kontekstas paskatina daugiau nusikaltimų nei anksčiau? Šis iš esmės naujas klausimas faktiškai sugrąžina mus prie panašių senų probleminių klausimų. Pavyzdžiui, kada padaugėja korporacijų nusikaltimų: ekonominės stagnacijos ar ekonominio augimo laikotarpiams? Kas labiau tikėtina, kad nusikals: mažos įmonės, veikiančios konkurencinėse rinkose, ar didelės kompanijos monopolijos sąlygomis? Tyrėjai, nagrinėjantys korporacijų nusikaltimus, apie tai diskutuoja jau dešimtmečius, bet šios diskusijos dar galutinai nieko neįrodė.⁷ To priežastis greičiausiai yra ypač didelė įvairovė nusikaltimų, kuriuos padaro galingieji, galintys reprodukuoti save įvairiausiomis sąlygomis.

Yra trys kintamieji, kurie nusako šios įvairovės kontekstą. Pirmasis patenka į normatyvinę sritį, o tiksliau, sietinas su jos trūkumu. Transnacionalinis verslas mėgaujasi tuo, kuo mėgavosi senasis kolonializmas,— aiškių, rašytinių normų, skirtų tikslinės populiacijos teisių apsaugai, trūkumu. Kaip kolonializmui pavyko sukelti pramonės revoliuciją dėl to, kad jis prasidėjo anksčiau nei buvo sukurta normatyvinė bazė, taip ir naujos korporacijos bei valstybės gali krauti pelnus, kol nėra aiškaus reguliavimo. Tačiau abu jie (kolonializmas ir transnacionalinis verslas – *vert. pastaba*) tam tikru lygiu bendradarbiauja su vietos elitu, kuris suteikia priėjimą prie teritorijų ir žmonių, kai reikalingi statuso ar privačių resursų mainai. Suteiktas priėjimas prie teritorijų ir žmonių dabartinėmis sąlygomis, deja, neturi naudingų padarinių besivystančioms valstybėms.⁸ Transnacionalinė ekonominė veikla sukuria galimybes nusikaltimams. Šios galimybės atveria kelią elgesiui, kurio liudininkai dažniausiai esame: prievartinis ir vaikų darbas, pavojingų ir brokuotų prekių eksportas, nuodingų medžiagų ir šiukšlių išmetimas, prekyba moterimis ir vaikais ar jų organų paklausa. O tai neturi nieko bendro su skurdo mažinimu.

Dereguliacija yra esminis transnacionalizmo aspektas. Ji įkūnija aukščiausią nesubalansuoto ekonominio vystymosi tašką, iškreiptą galimybių sistemą, leidžiančią perskirstyti skurdžių regionų resursus ir juos perversi į turtingas sritis.⁹

⁷ Ruggiero V. *Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

⁸ Kiely R. *Globalization and Poverty, and the Poverty of Globalization Theory // Current Sociology*, 2005, 53 (6), p. 895–914.

⁹ Prashad V. *Fat Cats & Running Dogs: The Enron Stage of Capitalism*. London: Zed Books, 2002.

Tarp įvairių tokius perskirstymus pagrindžiančių paaiškinimų yra gerai žinomas „lašėjimo žemyn principas“. Juo remiantis, iš pelno, kurį sukaučia galingi ekonominiai veikėjai, galiausiai taip pat naudos turės pažeidžiamos grupės ir individai. Tačiau esmė ta, kad resursai priklauso ne lokalinėms ar globalinėms bendruomenėms, bet tiems, kurie juos išnaudodami sukuria turta. O iš šio turto, kaip jau nulemta, visiems „nulašės“ tik lašas.

Antrasis kintamasis, padedantis suprasti galingųjų nusikaltimus, yra *mobilumas*. Šis kintamasis apima greičio sąvoką: jei norima greito pelno, finansinės ir komercinės operacijos turi būti atliktos greitai. Uždaviny – pasiekti specifines tinkamas vietas su greitomis trumpalaikėmis investicijomis dar prieš tai, kol tų investicijų padariniai bus suvokti. Tokios investicijos pelningesnės tose šalyse, kuriose yra disciplinuotos ir nieko nereikalaujančios darbo jėgos pasiūla. Dažniausiai tai tie dirbantieji, kurie tampa neteisėto elito elgesio, valdytojų piktnaudžiavimo ar karinės diktatūros aukomis. Investicijos šiuose kontekstuose turi būti ypač greitos, ryžtingos ir ypač mobilios, nes dėl politinio klimato kaprizų režimai gali pasikeisti ir tapti nepalankūs.

Besivystančiose valstybėse gali būti taikomos naujos taisyklės, susiformuoti naujas politinis klimatas, tarptautinė bendruomenė gali atskleisti neetišką ar nusikalstamą korporacijų elgesį. Tai verčia korporacijas greitai ieškoti naujų investavimo arenų. *Mobilumas, skubėjimas, greitis buvo ir yra svarbus net ir tradiciniam nusikaltėliams*. Legendiniai bankų plėšikai, kuriems labiausiai sekėsi, buvo pranašesni prieš įstatymo taikytojus mobilumo prasme – jie nusipirkdavo greičiausias automobilius. Taip pat ir prekyautojai narkotikais, kuriems labiausiai sekasi, nuolat juda tyrinėdami ir įsiskverbdami į naujas rinkas ir naujus klientų ratus. Jie nuolatos keičia savo gyvenamąją vietą, tiek oficialią deklaruo-tą, tiek realią, kad nebūtų susekti. Panašiai teigiama, kad „baltosios apykaklės“, kurios labiausiai linkusios nusikalsti, yra ypač mobilios. Tokie asmenys greitai ir dažnai keičia darbdavį, kad neišsivystytų lojalumas kompanijai ar netgi klientams, rinkai ir apskritai visuomenei. Mobilumas yra vienas iš tipinių resursų, pagal kurį galima atskirti galinguosius, ar mažų mažiausiai turtingus žmones nuo marginalizuotų individų.

Nematomumas yra trečiasis kintamasis, kuris atskleidžia transnacionalizmo konotaciją. Tradiciškai nematomumas suvokiamas kaip viena baltųjų apykaklių nusikaltimų ypatybė ir siejamas su pažeidėju lygiai taip pat kaip ir su auka. Šiuo požiūriu, kai kurie korporaciniai nusikaltimai būna pažeidimai be pačių pažeidėjų. Aukos taip pat gali būti nematomos arba jos gali net nežinoti, kad

tapo aukomis. Taip yra dėl to, kad baltųjų apykaklių nusikaltėliai dažnai *nesidalina ta pačia erdve* su aukomis. Vieta, kur padaromas nusikaltimas, ir vieta, kur pasireiškia jų poveikis ar žala, gali nesutapti. Lygiai tą patį galima pasakyti apie laiką. Laikas, kai nusikaltimas suplanuojamas, ir laikas, kai atsiranda aukos, nesutampa. Nematomumas dabartiniais laikais taip pat taikytinas terminas apibūdinti naudai ar pelnui, kuris lygiai taip pat, kaip ir pažeidėjai ar aukos, turi būti paslepiamas. Jis turi pradingti finansiniuose tinkluose, dažnai neprieinamuose viešai peržiūrai.

Būtų galima teigti, kad visa tai, kas aptariama, nėra nei nauja, nei unikalu tarptautinių rinkų istorijoje. Nepaisant to, reikėtų atkreipti dėmesį, kad potencialų galingųjų įvykdomų nusikaltimų poveikį, kuris savo prigimtimi tampa vis labiau tarptautinis, darosi vis lengviau nuslėpti. Šie nusikaltimai įvykdomi tokiose srityse, kuriose įstatymais nustatyta kontrolė yra problemiška. Nusikaltimai įvykdomi „užsienyje“, kur nacionaliniai ar tarptautiniai teisės aktai turi mažą įtaką, o pajamomis ir įplaukomis mėgaujamas savoje valstybėje. Atrodytų, reformatorių svajonės išsipildo: pagrindinis uždavinys – ne atsikratyti nusikaltimų, bet juos produktyviai panaudoti, ne juos eliminuoti, bet inkorporuoti į legalų verslą, pagaliau ne užgniaužti, bet nukreipti jų poveikį kita linkme.¹⁰

Pastarieji epizodai įrodo, kad transnacionalizmas kartu su neoliberaliomis filosofijomis ne tiesiogiai skatina nusikaltimus, bet yra tarsi nutylėta ir tarp eilučių įskaitoma garantija dėl nebaudžiamumo. Šia prasme grįžta senoji verslo ir prekybos formų dilema, nors ir kitu pavidalu. XVIII a. prekybininkai ir verslininkai kartu su moralės ir politikos filosofais buvo įsitraukę į diskusijas, kur turi būti nubrėžta riba, kurią peržengus komercinė veikla jau virsta neetiška ir nusikalstama. Panašiai šiandien ekonominės įmonės kovoja, kad sukurtų naują moralinį savo veiklos pateisinimą. Dėl šios priežasties kiekvienas ekonominis elgesys, nors ir nelegalus, gali tapti normatyviniu. Taip galima sukurti naujas taisykles ir vertybes bei įteisinti naujus etinius kodeksus ir legitimaciją.

Dabar, kaip ir XVIII a., viena aktualiausių užduočių – *apibrėžti, kas leistina, o kas ne*. Ribų tarp teisėto ir neteisėto ekonominio elgesio nubrėžimas tampa esminis naujų verslo formų vystymui. Pirmiausia verslininkai pradeda taikyti tam tikras praktikas, po to jie „laukia ir žiūri“. Reakcijos į jų naujai taikomas

¹⁰ Foucault M. Discipline and Punish. Harmondsworth: Penguin, 1977.

praktikas gali būti įvairios. Jeigu reakcija silpna ar jos išvis nėra, naujosios praktikos gali paplisti ir tapti kasdieninėmis. Šia prasme galingųjų nusikaltimai apima ir normatyvinį elementą – kai jie pradeda prieštarauti teisėtam elgesiui, viskas gali pasibaigti naujų normų ir įstatymų sukūrimu. Dėl šio proceso nuolat peržiūrimi, adaptuojami ir atnaujinami korporacijos ar įmonės veiklos principai bei pobūdis.

KORPORACIJOS NUOTYKIAI

Korporacijos istorija – tai istorija apie nesibaigiančias pastangas parduoti gerovę. Klestintys verslai parduoda įvaizdį vartotojams bei visai visuomenei ne tik savo gaminamą produkciją, bet lygia greta ir savo, kaip sėkmingos bendrovės. Tai turi įtakos ir verslo žargonui. Gerovė prilyginama saugumui, tikrumui dėl augimo ir sėkmės. Pagalvokime apie tokias frazes kaip „saugi investicija“ arba tokius finansinio žodyno žodžius kaip „saugikliai“. Jie netiesiogiai nustumia į šoną bendrą suvokimą, kad ekonominis gyvenimas neprognozuojamas ir nestabilumas yra normalu. Verslas remiasi tvirtinimu, kad reikia atmesti visokias prielaidas ar teiginius apie riziką ir kolektyvinėje vaizduotėje skleisti saugaus, garantuoto ir harmoningo augimo vaizdinį.

Korporacijų istorijoje vienas iš pirmųjų veiksmy, kuris turėjo padėti užtikrinti pelną, buvo iniciatyva atskirti nuosavybę nuo valdymo (angl. *separating ownership from management*). Nors taip buvo decentralizuota rizika, šios iniciatyvos efektyvumas nepasiteisino. Kilo dideli skandalai, jie parodė tokio naujo sutvarkymo pažeidžiamumą.¹¹ Apgaulė ir prarastas pasitikėjimas paveikė investuotojus, kai nemaža sensacingų bankrotų sukėlė įtampą ne tik specifiniame nacionaliniame kontekste, bet ir tarptautiniuose santykiuose.¹² Tuomet, geriau paanalizavusios situaciją, korporacijos nusprendė, kad turi būti apribota atsakomybė. Finansinės krizės atveju investuotojai prarasdavo tik tą pinigų sumą, kurią investavo, o ne viską, ko netekdavo įmonė. Tačiau dėl to dalininkai pradėjo po truputį prarasti korporacijos kontrolės galią, vadybininkai tapo pagrindine sprendimus priimančia jėga. Dalininkai ėmė trauktis iš akiračio, taip pamažu nutolo

¹¹ Mitchell L. E. *Corporate Irresponsibility: America's New Export*, New Haven. Yale University Press, 2001.

¹² Prins H. *Offenders, Deviants or Patients?* 2nd ed. London: Routledge, 2004.

nuo korporacijų, kurių savininkai jie buvo. Taigi investicijų rizika greičiau augo nei mažėjo, nes investuotojai, neturėdami pakankamos kontrolės, prarado tikrumo ir aiškumo jausmą, į kokius finansinius reikalus jie įsitraukia.

Dar reikės parašyti geresnę istoriją apie korporacijų atskaitomybę. Šioje istorijoje reikės skirti ypatingą dėmesį lemiamiems pokyčiams, įvykusiems XIX a. pabaigoje, kai įmantrios *teisinės alchemijos* būdu teismai sugebėjo transformuoti korporacijas į asmenis. Taip korporacija įgavo savo atskirą tapatumą, atsiskyrė nuo žmonių, kurie buvo jos savininkai ir ją valdė. Tai vėl kai kuriuos asmenis padarė saugesnius, tačiau visuomenė, kaip visuma, tapo dar nesaugesnė. Pasižadė ypač sunku įvertinti atsakomybę, kas turi atsakyti už pažeidimus ir deviacijas. Korporacijų nusikaltimai tapo nusikaltimais be nusikaltėlių.

Praėjusio amžiaus 9-ajame dešimtmetyje, kai buvo pradėta akcentuoti laisvoji rinka, prasidėjo dereguliacija ir privatizacija. Jos padarinys – beprecedentis tarptautinio verslo augimas. Įmonių laisvė, be kitų dalykų, buvo taip pat tapatinama su laisve nuo ryšių su tam tikra vieta. Šią laisvę skatino daugelis tarptautinių agentūrų ir sutarčių: visos priemonės, kurios galėjo riboti tarptautinę prekybą, buvo uždraustos. Užtikrintumas ir nauda vieniems pavirto į riziką ištisoms visuomenėms, o pati „naudos“ sąvoka buvo subtiliai modifikuota. Nors, pavyzdžiui, korporacijų žargone nauda laikoma vienintele ekonominės įmonės *raison d'être* (*prasmė – vyr red. pastaba*), supratimas apie korporacijos „socialinę atsakomybę“ tampa vis aktualesnis. „Nauda atsižvelgiant“ (angl. *interest with an attitude*) – tai naujasis kredo, kuriuo korporacijos stengiasi parodyti savo filantropišką prigimtį ir atmesti visokius galimus kaltinimus dėl godumo ir egocentriškumo. Naujajame klimate korporacijos gali lengvai tapti pagrindine jėga, reaguojančia į aplinkosaugines ir socialines problemas, kurias jos sukėlė. Ar iš tiesų esame sąmoningos laisvosios rinkos ekonomikos kūrimosi liudininkai? Pavyzdžiui, tabako pramonės gigantai kuria korporatyvinės socialinės atsakomybės centrus (angl. *Centres for Corporate Social Responsibility*), nors atrodytų, kad korporacijos turėtų konkuruoti dėl aukštesnių moralinių standartų, stengdamosi sukurti „moralias“ verslo mokyklas. Žinutė yra aiški: korporacijos rūpinasi aplinka ir bendruomenėmis, jos nėra grynai pelno siekiančios.

Vis dėlto ekonomistai, tokie kaip *Miltonas Friedmanas*, paklausti apie naujausias tendencijas ir pokyčius, daug realistiškiau vartoja šią sąvoką, kurios vargu ar būtų galima išvengti ir nepakartoti korporacijų valdytojams: „yra tik viena socialinė atsakomybė – jie turi stengtis uždirbti savo dalininkams tiek pinigų, kiek tik įmanoma. Tai moralinis imperatyvas. Vadovai, kurie renkasi moralinius ir

aplinkosauginius tikslus labiau nei pelno, vadovai, kurie stengiasi veikti moraliai, yra iš esmės amoralūs.¹³ Yra tik vienas atvejis, kai korporatyvinė socialinė atsakomybė esti priimtina – tai yra tada, kai ši atsakomybė nėra tikslas pati savaime, bet tik dar vienas būdas padidinti pelną.

Pastarajame apibrėžime „neatsakinga įmonė“ yra ta, kuri mano, kad ji neprivalo atsiskaityti jokiai viešai ar privačiai valdžiai, ar gali nepaisyti viešosios nuomonės apie savo veiklos socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius padarinius.¹⁴ Neatsakingos įmonės klesti todėl, kad akcentuoja maksimizaciją ir augimą bet kokia kaina ir per trumpą laiką dėl savo rinkos kainos prekių mainuose, neatsižvelgdamos į savo biudžetą ar biudžeto įplaukas ir jo produktyvumo dimensiją. Nors, taikant principą „maksimizacija bet kokia kaina“, atrodytų, išlošia visi dalininkai, netgi maži, praktiškai per 1990-uosius tai baigėsi tuo, kad neproporcingai didžiausios turto dalys atitekdavo stambiesiems dalinininkams ir vadybininkams, o praradimai tekdavo smulkiesiems investuotojams.¹⁵

Toliau, neatsakingose įmonėse keičiasi funkcionavimo ir valdymo aparatas. Pastaruoju metu matoma, kad savininkai vis labiau susigrąžina tiesioginę valdžią kartu su šeimos turtu ar kapitalu. Tarp naujų investuotojų vis dėlto atsiranda ir institucinių veikėjų: privatūs ir viešieji pensijų fondai, investiciniai fondai ir draudimo kompanijos.¹⁶ To laiko tarpsnio, kai įmonėse viską sprendė vadybininkai, anot *L. Gallino*,¹⁷ buvo atsisakyta, nes savininkai susivokė, kad sumažėjus pelno įplaukoms (1960–1980 m.) reikia agresyvesnių praktikų. Taigi savininkai pradėjo daryti spaudimą vadybininkams, kūrusiems strategijas, kuriose prioritetas buvo teikiamas akcijų vertės kūrimui, o ne kitiems tikslams, net jeigu tai būtų žalinga smulkiems investuotojams.¹⁸

Korporacijų skandalai 1990-aisiais metais vyko šimtų bankrotų fone. Tarp jų buvo ir *Enron*, globalaus energijos gamybos ir tiekimo lyderio, tuo metu

¹³ *Bakan J.* The Corporation: The Pathological Pursuit of Profit and Power. New York: Free Press, 2004.

¹⁴ *Gallino L.* L'impresa irresponsabile. Turin: Einaudi, 2005.

¹⁵ *Mitchell L. E.* Corporate Irresponsibility: America's New Export, New Haven. Yale University Press, 2001.

¹⁶ *Prins H.* Offenders, Deviants or Patients? 2nd ed. London: Routledge, 2004.

¹⁷ *Gallino L.* L'impresa irresponsabile. Turin: Einaudi, 2005.

¹⁸ *Henwood D.* Wall Street: How it Works and for Whom. London: Verso, 1998; *Monbiot G.* Captive State: The Corporate Takeover of Britain. London: Pan Books, 2001.

buvusio 7-uju pasaulio konglomerato akcijų biržoje, tris kartus buvusio ant „Times“ viršelio kaip vienos dinamiškiausių pasaulio firmų, žlugimas (JAV 2001 m.).¹⁹ Atitinkamai Europoje nuvilnijo nemažai bankrotų, tokių kaip: *Kirsch Media Group* (Vokietija 2002 m.), *Royal Ahold* (Nyderlandai 2003 m.), *Vivendi* (Prancūzija 2002 m.) ir pagaliau *Parmalat* (Italija 2003 m.). Čia praradimo mastai buvo kur kas didesni nei *Enron*. Kaip jau minėjau anksčiau, naujos korporacijų praktikos rėmėsi tam tikra eksperimentine logika. Pagal ją, iniciatyvos imamasi atsižvelgiant ir įvertinant tai, koks bus socialinis bei institucinis atsakas. Tokiu atveju, kai laužomos tam tikros taisyklės, stebima, ar smarkiai į tai bus sureaguota. Nuo reakcijos priklauso, ar taisyklės yra reikalingos, ar jų galima nepaisyti. Šia prasme korporacijų nusikaltimai tampa normatyviniais, kadangi jie empirikoje sukuria požymius, kuriems esant ekonominė veikla turėtų būti laikoma priimtina arba ne. Šia prasme *Enron* atvejis buvo sėkmingas eksperimentas, ir jį pakartojo daugelis kitų korporacijų visame pasaulyje. Iš visų jų galima susidaryti įspūdį, kaip gali klestėti verslas sukčiavimo ir apgaulingo apskaitos tvarkymo dėka, kaip nuolatos auga jų akcijų rinkos vertė nepriklausomai nuo to, kaip sekasi gamyba.

Neatsakingo firmų elgesio socialinius kaštus išmatuoti sunku. Kartais netgi sunku nustatyti, kas tiksliai turėtų atsakyti už tokį elgesį. Pavyzdžiui, dėl sudėtingo nuolaidų tinklo, subnuolaidų, sutarčių, posutartinių aktų, kitaip tariant, dėl visko, kas vadinama produkcijos bevietiškumu, labai sunku pareikalauti atsakomybės ir nustatyti, kas sukuria konkrečias darbo sąlygas ir pažeidžia žmogaus teises. Bendriau kalbant, net ir apribojant kaštus tik iki fiskalinės dimensijos, skaičiavimai rodo, kad tas pinigų kiekis, kurio korporacijos nesumoka mokesčiams, galėtų garantuoti visuotinį pradinį išsilavinimą besivystančiose šalyse. Be to, jis tris kartus viršija galimas išlaidas visuotinei bazinei sveikatos apsaugai.

Trumpai tariant, reikia pažymėti, kad tada, kai prekių gamyba, paskirstymas ir mainai darosi vis labiau globalūs, taisyklės ir institucijos – ne. Viso to rezultatas – globali visuomenė, sudaryta iš daugelio protektoratų, kur patikimos centrinės valdžios nebuvimas ir universaliai priimtinių normų rinkinys palieka nacionalinėms valstybėms užduotį apginti tarptautines transakcijas. Tokiu būdu, jei praelyje valstybės kontroliavo savo pačių teritorijas tam, kad

¹⁹ Blackburn R. Enron and the Pension Crisis // *New Left Review*, 2002, 14, p. 26–52.

kontroliuotų sukuriamą turta, šiandien jau ne valstybė sprendžia, kaip apmokestinti turta, bet turtas pats sprendžia, kaip ir kur būti apmokestintam.²⁰

PSICHOPATAI IR KORPORACIJOS

Apibendrinant galima pasakyti, kad turime reikalą su teisiškai suformuotu „asmeniu“, kuris yra apsėstas manijos maksimizuoti savo naudą ir atmeta bet kokią moralinį ar socialinį susirūpinimą. Dauguma žmonių tokią asmenybę žmogaus būtybėje laikytų pasibjaurėtina ir netgi psichopatiška. Tačiau kaip bebūtų keista, mes ją priimame į visuomenės galingiausių institucijų tarpą.²¹ Psichologinė analizė rodo, kad korporacijų direktoriai ir valdytojai save apibūdina kaip negailestingus darbe, neprincipingus bendraujant su konkurentais, tačiau sąžiningus ir mylinčius žmones namuose. Kitaip tariant, jie sugeba nubrėžti ribą tarp jų profesinio ir asmeninio gyvenimo. Priversti dalinti į atskiras dalis savo gyvenimą, jie taip pat, paveikti korporacijos kultūros, priversti atsiriboti nuo savo asmeninių vertybių: korporacijoje jie atsisako empatijos jausmo. Verslo kalba nėra žmonių kalba. Tai abejingumo, atsiskyrimo, slaptumo, hierarchijos kalba, ši kalba suteikia šizofrenijos formą.²² Teigiama, kad ši šizofrenijos forma padeda vadybininkams išvengti dar rimtesnių psichopatologijų. Vis dėlto, jeigu vadybininkams individualiai tai pasiseka padaryti, tai pati korporacija neišvengia psichopato diagnozės. Čia yra keletas tai apibūdinančių tipinių savybių:

- korporacija yra vienpusiškai egoistiška ir nesugeba pajusti tikro rūpesčio kitais bet kokiame kontekste;
- korporacija yra nepakaltinama: stengiantis pasiekti korporacijos tikslą, visi kiti pastatomi į rizikingą situaciją;
- ji yra manipulatorė (viešosios nuomonės ir vartotojų akivaizdoje);
- ji yra pretenzinga: nuolat atkakliai tvirtina „*mes esame numeris vienas, mes esame geriausi*“;
- ji stokoja empatijos ir turi asocialių tendencijų: jai iš tikrųjų nerūpi aukos;

²⁰ Cavallaro L. Il modello mafioso e la società globale. Rome: Il Manifesto, 2004.

²¹ Bakan J. The Corporation: The Pathological Pursuit of Profit and Power. New York: Free Press, 2004.

²² Ten pat, p. 55–56.

- ji atsisako priiimti atsakomybę už savo pačios veiksmus (ji nesuvokia savo veiksmų padarinių kaip savų);
- ji nesugeba jausti sąžinės graužaties.²³

Ekonominiai nusikaltimai turėtų būti siejami su psichopatologijos apraiškėmis. Taigi ir kriminologai gali puikiai studijuoti korporacijos anamnezę taip, kaip gydytojai tiria savo pacientų ligos istorijas. Klausimas, kaip vystėsi kai kurie tos psichopatologijos elementai, gali tapti pagrindiniu tokio tipo studijos dėmesio objektu. Kaip atsitiko, kad žala tapo priimtina kasdienėje korporacijų veikloje? Žala buvo pradėta suvokti kaip neišvengiama ir priimtina, kai sąvoka „išorė“ įgavo mokslinį statusą. Išoriškumas pažymi transakcijų padarinius trečiąjai šaliai, kuri nedavė sutikimo ar neturėjo jokio vaidmens toje transakcijoje.

Kasdienis pavyzdys: žmogus, kuris suserga nuo jėgainės išmetamų dūmų, moka kainą, medicininės terapijos kainą. Tuo pat metu firma taupo pinigus ir neįrengia geresnių filtrų, neieško rečiau gyvenamų teritorijų ar nesiima kitų kainuojančių priemonių, kurios leistų išvengti žmonių susirgimų.²⁴ Korporacijų nusikaltimai prilygsta ligų plitimui, nes išorė korporacija pasiskolina tam, kad galėtų atlikti savo operacijas.

Po ekskurso į keletą seseriškų disciplinų ir susijusių sąvokų, laikas sugrįžti prie specifiškesnių kriminologinių teiginių.

INOVACIJA IR NUSIKALTIMAS

Egzistuoja esminis terminas, apibendrinantis diskusijų apie ekonominius nusikaltimus sudėtingumą, neaiškumus ir trūkumus. Tačiau, tai taip pat ironiška, apibendrina ir diskusijas apie „ekonomiką ir nusikaltimus“, kaip dvi skirtingas realybes. Šis terminas yra *inovacija* ir naudojamas bei garbinamas tiek ekonomistų, tiek deviacijos sociologų.

Kai *J. A. Šumpeteris* suformulavo pagrindinius verslumo dvasios bruožus, jis pasirinko kintamąją *inovacija*, kad nubrėžtų skirtumą tarp tų ekonomikos veikėjų, kurie pasyviai seka tradicijomis ir tų, kurie labiau linkę pritaikyti naujas technologijas. Tik antrieji nusipelno inovatorių apibrėžimo, nes ekonominis procesas šia prasme yra evoliucinio pobūdžio, o jei jis priverstas išlikti stabi-

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

lus, jis visų pirma neturėtų būti vadinamas procesu. Esminis impulsas, kuris užveda ir palaiko ekonomikos variklio veikimą, anot *J. A. Šumpeterio*, kyla iš naujų vartojimo prekių, naujų gamybos ar paskirstymo metodų, naujų rinkų ir naujų pramonės organizavimo formų. Autorius griebėsi biologinės metaforos, kad pailiustruotų ekonominės mutacijos procesą. Tai, teigė jis, nepaliaujamai kelia revoliucijas ekonominėje struktūroje iš vidaus, nepaliaujamai griaua senąją, nepaliaujamai kuria naująją. Esminis rinkos ekonomikos faktas – kūrybinės destrukcijos procesas.

Visai nestebina tai, kad terminas *inovacija* atrado savo vietą deviacijų sociologijos žodyne. Terminas, tiesą sakant, trumpai nusako verslininko dvasią, taip pat pagauna ir apima tą dvigubą verslininkų deviacijos prasmę. Ekonomikos veikėjai, kad jie apskritai būtų veikėjais, turi vengti įprastinės tėkmės, turi išsigelbėti iš stagnacinių sąlygų ir nukrypti nuo vyraujančio elgesio: jie turi kovoti prieš konformiškumo sukuri. Tai vėlgi yra *J. A. Šumpeteris*, nors jo argumentas yra taip arti *R. Merton*o teiginių, kad arčiau ir būti negali, kuris inovaciją laiko viena iš deviacinių adaptacijos formų įtemptomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis. Jo žodžiais tariant, garsiosios amerikietiškos sėkmės istorijos glaudžiai susijusios su įtampa, kuri kyla dėl instituciniu požiūriu abejotinų inovacijų, ir su tais, kurie susiję su žemesniais socialinės struktūros sluoksniais ir kuriems vyraujanti kultūra kelia nepasiekiamus reikalavimus. Viena vertus, iš jų reikalaujama demonstruoti turtą ir sėkmę, kita vertus, daugumoje atvejų jiems užkirstos efektyvios galimybės tai padaryti teisėtai. Šiame kontekste, kai visuomenė ypač akcentuoja turtą ir socialinę karjerą ir kai socialinio mobilumo kanalai užverti ar labai siauri, *Al Kaponė* demonstruoja amoralios išminties triumfą prieš moralės priskiriamą nesėkmę. Tačiau paanalizuokime inovacijos kintamąjį giliau.

Jei šis kintamasis apima „ekonominio vystymosi“ dviprasmybes ir „nusikaltimą“ kaip diskrečias žmogiškosios veiklos sferas, koku būdu tai taikoma „ekonominių nusikaltimų“ sferai? Ekonominiai nusikaltimai yra inovacijos tiek pagal *J. A. Šumpeterio*, tiek pagal *R. Merton*o sampratą. Kitaip tariant, verslininkai deviantai pradeda taikyti naujas produktyvių veiksmų kombinacijas ir kartu išranda deviantinį būdą, padedantį prisitaikyti prie ekonominės įtampos. Taip jie siekia teisėtų tikslų neteisėtomis priemonėmis. Čia vis dėlto yra vienas paskutinis inovacijos aspektas, kurį verta išryškinti. Aspektas, kuris, griežtąja prasme, labiau priklauso ideologinei verslumo dimensijai. Ekonominiai nusikaltėliai nusikalsta atmesdami nusikaltimo etiketę nuo savo veiklos ir ją dau-

giau taiko konkurentams. Inovacija ekonominiuose nusikaltimuose, kitais žodžiais tariant, apima ir pasikeitusį paties verslo suvokimą, kai tuo pat metu tie, kurie iš tikrųjų taiko inovacijas, sėkmingai tvirtina, kad jų veikla ir praktika yra etiška, o konkurentų – neetiška. Inovacija apima ir tokius pasiteisinimus, kad mūsų ekonominė veikla yra vertybiškai susaistyta (arba saugi), ir tuomet nusikaltėlių stigma perkeliama kitiems – vertybiškai nesusaistytiems (arba nesaugiems). Ji susideda iš nykstančios marginalios moralės tuo pat metu kriminalizuojant kitus, lyg jie būtų atsakingi už šį nuosmukį.²⁵ Tai tas pats, lyg etinės lenktyinės būtų nusivažiavusios žemyn, kai moraliniai vertinimai netaikomi sau pačiam. Inovacija ir ekonominiai nusikaltimai, trumpai tariant, siekia sukurti naują rinkos dvasią, kai tie, kuriems labiau sekasi kriminalizuoti kitus, gali kartu tvirtinti, kad jų interesai sutampa su visuomeniniais.

ATVEJIS ANTIKRIMINOLOGIJAI

Kūrybingas kintamojo *inovacija* vartojimas yra vienas iš kelių, vedantis galingųjų nusikaltimų studijas ligi to, kad būtų galima identifikuoti antikriminologinius momentus ir teiginius. Su šiuo teiginiu mes grįžtame prie prielaidos apie šių studijų indėlį į antikriminologiją, kurią reikia papildyti keletu išvadinių pastabų.

Antroji sritis, kur antikriminologijos potencialas toli gražu neišnaudotas, – tai analitinė nusikaltimų priežasčių sritis. Kaip teigė *S. Cohenas*, dar didesnis iškreipimas įvyksta tada, kai pasitelkiama jau ir pati savaime iškreipanti sociologinė tendencija perdėti generalizuoti. Šiuo požiūriu, sutelkiant dėmesį į sistemas, struktūras, modelius ir tendencijas bei sklandžiai kalbant apie visuomenes, sistemas ir epochas, sociologinė analizė dažnai neužčiuopia smulkių variacijų, skirtumų ir išimčių. Antikriminologija gali pasirinkti kitą kelią – atmesti apibendrinimus ir taip atsisakyti uždavinio sukurti bendras, universalias teorijas apie nusikaltimus. Vietoj to ji gali nagrinėti variacijas ir skirtumus.

Mano nuomone, tai galima pasiekti tam tikru būdu: būtent sutelkiant dėmesį į *interpretacinius svyravimus*, kurie dažnai kyla, susidūrus su nusikalstama veikla. Pavyzdžiui, siūlyčiau, kad kiekvieną kartą, kai mes viską suvedam tik į vieną nusikaltimo priežastį, pagalvotume, kad kita visai priešinga priežastis taip

²⁵ *Ruggiero V.* Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology. Oxford: Oxford University Press, 2000.

pat yra bent kiek racionaliai pagrįsta.²⁶ Tai yra būtent tai, ką aš norėčiau pavadinti *priešingybių priežastingumu*. Keletą pavyzdžių pateiksiu vėliau.

Dabar atkreipkime dėmesį, kad yra tam tikra pagrindinė kryptis, sumišusi su garsiai neišpažintu nepilnavertiškumo kompleksu, verčianti socialinius mokslininkus nuolat ieškoti universalaus fenomenų priežastingumo. Dauguma mano, kad atsisakę tokių paieškų, jie bus išmesti iš mokslininkų bendruomenės. Tarp deviacijos sociologų ir kriminologų šis privalomumas atsiskleidžia savaime, kai mėginama sukurti bendrą nusikaltimų teoriją. Aš ypač galvoju apie tuos mokslininkus, kurie daugiausia sutelkia dėmesį į pažeidžiamus visuomenės sektorius, apie tuos, kurie dažnai nustato, kad nusikaltimas kyla iš tų grupių pažeidžiamumo ar marginalizacijos, ir baigdami sukuria automatinę sąsają tarp neteisėto elgesio ir žemo socialinio statuso.

Nusižengiamo elgesio, kuriuo persiėmė galingieji individai, analizė rodo, kad ši automatinė sąsaja gali būti lengvai atmesta. Nusikaltimų išmokymo teorijos turi embrioninį *prieštaravimų priežastingumo* elementą, kurį norėčiau patvirtinti. Pateiksiu keletą pavyzdžių.

Maža kompanija gali taikyti neteisėtas procedūras, nes ji veikia konkurencinėje verslo aplinkoje. Tokiu atveju nusikalstama praktika gali suteikti jai papildomos jėgos, kurią galima panaudoti rinkoje ir tapti nenugalima konkurentams. Priešingai, didelė įmonė gali verstis nusikalstama praktika, nes ji veikia monopoliniame verslo sektoriuje: dėl savo padėties privalumo tokiame verslo sektoriuje, ji gali išsigelbėti nuo konkurentų kontrolės ir išvengti institucinės stebėsenos. Pirmuoju atveju tariama nusikalstamo elgesio priežastis yra konkurencinė aplinka, kurioje veikia įmonė. Antruoju atveju, priešingai, priežastis – konkurencinės aplinkos nebuvimas. Panašiai įmonės, išitraukusios į ilgalaikes investicijas priverstos laukti savo pelno, gali būti suviliotos taikyti neteisėtas praktikas ir taip siekti greitos grąžos. Priešingai, galima teigti, kad kompanijos, išitraukusios į greitos grąžos gavimą, „išmoksta“ pelno darymo techniką taip gerai, kad būna priverstos taikyti šias technikas neteisėtoje srityje. Toks priešingybių priežastingumas tam tikra prasme kelia abejonių, ar kriminologija yra tinkama ir adekvati, jei ji siekia ieškoti universalių nusikaltimo priežasčių. Tai priežastingumo tipas, kuris gali būti labai produktyvus antikriminologiniams požiūriams.

²⁶ Ten pat.

Antikriminologija turi liautis ieškojusi visur egzistuojančių socialinių sąlygų, tos „prigimtinės nuodėmės“ ar, trumpai tariant, tos pirmosios universaliosios nusikalstamo elgesio priežasties. Koks galėtų būti kitas būdas? Jeigu mes, pavyzdžiui, kaip pamatines nusikaltimų priežastis nustatytume kintamuosius, tokius kaip finansinė sėkmė, statuso vaikymasis ar resursų sukaupimas, tai pr eitume iki to, kad užlipintume nusikaltimo etiketę visam elgesiui. Sėkmė ir finansiniai pasiekimai faktiškai taip pat yra ir teisėto elgesio pagrindiniai motyvai. Priešingai, jei sutelksime dėmesį į kintamuosius, tokius kaip nepriteklūs, stoka, *deficitas* (galimybių, socializacijos ir resursų), tai baigsime tuo, kad iš nusikaltimų rubrikos išbrauksime visas tas nusikalstamas praktikas, kurios padaromos dėl gausos, turto ir pertekliaus. Turto ir jo padarinių, jų kriminogeninės prigimties studijos gali būti vienas iš antikriminologijos uždavinių. Tai veda mane prie kitos potencialios analitinio vystymosi srities.

Išnagrinėję aibę „elito nusikaltimų“ atvejų, kritiniai kriminologai gali susivilioti padaryti išvadą, kad resursų ir galimybių turėjimas labiau nei jų trūkumas yra didžiausia nusikalstamos veiklos priežastis. Ši išvada gali kilti iš subjektyvaus įvertinimo visos tos socialinės žalos, kurią padaro galingųjų nusikaltimai, ypač jei ją palyginsim su žala, kurią padarė negalingųjų įvykdyti nusikaltimai. Bet šiame fone, kurį aš pavadinau *priešingybių etiologija*, reikia pažymėti, kad tiek teisėtų galimybių deficitas, tiek jų perteklius gali skatinti nusikalstamą elgesį. Antikriminologija vis dėlto gali analizuoti vietoje vykstančius selektyvius procesus, kai tik kai kurie iš jų, įsitraukę į tokią veiklą, gauna socialinę stigmą ir institucines bauses.

Tradiciškai populiariojoje kultūroje pateikiama daugybė pavyzdžių, kaip sunku atskirti tuos, kurie teisėtai sukaupė savo turtus, nuo tų, kurie tai padarė neteisėtai. *M. de Servantesas* niekada nėra tikras, ar jo veikėjai įkūnija verslumą, ar sukčiavimą. Daugelio populiarių dainų herojai turi tokių sumišusių bruožų, kad niekada negali būti tikras, ar tai yra nusikalstamo sąžiningumo forma, ar įstatymo paisymo nusikaltimai. Antikriminologus gali įkvėpti ši tradicija, ir jie gali mėginti susitelkti prie tų miglotų ribų tarp teisėtos veiklos ir verslo nusikaltimų. Bet kodėl galingųjų nusikaltimų analizė tokia svarbi? Čia reikalinga trumpa episteminė pastaba.

Jeigu mes sutinkame su tuo, kad studijuodami kokį nors fenomeną pridedame prie jo evoliucijos ar net jo sukūrimo,— subjektyvus studijuojamų problemų pasirinkimas tampa pirmacilės svarbos. *Vertybės ir įsitikinimai formuoja realybę lygiai taip pat, kaip žmonių veiksmai siekia ją pakeisti*. Pripažinimas, kad

subjektyvumas turi lemiamą reikšmę, gali padėti suvokti, kad tai, kas yra tikra, yra sąmonės būdas interpretuoti ir atsakyti į apraiškų srautą. Šią išvadą greta kitų padarė kai kurie istorikai, kurie teigia, jog jų darbuose nėra prieštaravimo tarp įrodymų paieškų ir vartojamos retorikos. Šaltiniai, anot jų, nėra nei plačiai atverti langai, kaip mano realistai ir pozityvistai, nei sienos, užstojančios žvilgsnį. Greičiau jie labiau primena deformuojančius akinius. Turėjimas mokslinės aistros, be kurios neįmanomas joks tyrimas, nėra nesuderinamas su atmetimais, be kurių neapsieina realybės principai. Panašiai ir kritiniai kriminologai gali nustoti laikyti save tais, kurie sprendžia objektyviai apibrėžtas socialines problemas. Greičiau jie gali pradėti jausti, kaip subjektyvumas lemia nagrinėjamus klausimus ir kartu gali paskatinti imtis galimų sprendimų ir socialinių pokyčių. Šiuo požiūriu, reikšmingiausias yra *feministinės kriminologijos* indėlis.

Kai kurios moterys kriminologės pasisako už tai, kad būtų pasipriešinta natūralizmui ir pereita prie realizmo. Jos teigia, kad nėra realybės ir reikšmės pasaulyje, kantriai laukiančiame, kada jį aprašys objektyvūs stebėtojai. Kriminologai, trumpai tariant, kartu su kitais išorės stebėtojais prisideda prie realybės ir reikšmės sukūrimo, atsizvelgiant į ideologinius ir kultūrinius rėmus, suformuotus pagal jų vaidmenį ir užsiėmimą. Mes, kaip reikšmių formuotojai, esame priversti dirbti su mums jau (kitų) suformuotomis reikšmėmis. Tačiau mes taip pat esame aktyvūs, – atkuriamo tas reikšmes ir jas nagrinėjame. Realizmas, nors problemiška apginamas konkretus prieš abstraktų, materializmas – prieš idealizmą, viena vertus, reiškia, kad kai kas nekantrauja dėl praktinių paskatų, o, antra vertus, kad labai mažai svarstoma ir galvojama, ir šis tonas yra tipiškas politikams ir verslininkams. Praktiškumo jausmas ir labai menkas svarstymas savo ruožtu gali apriboti analizę tik iki paviršutiniško stebėjimo ir taip realizmą paversti prozišku, – tai yra priemonė išvengti to, kas realu. Įdomu, kad kai kurie kriminologai, analizuodami kitų elgesį, mano, kad nereikia nagrinėti, kaip jų suvokimas paveikia jų stebimą fenomeną ir kaip jie nekreipia dėmesio, kad sąveikaudami su stebimais subjektais aktyviai kuria reikšminius rėmus. Tokio tipo kriminologai nesmagiai jaučiasi, kai susiduria su socialiniais mechanizmais, gaminančiais tai, ką jie laiko savo žinojimu. Antikriminologai, priešingai, turėtų jaustis smagiai su jais susidurdami.

Suprasti nusikaltimus – tai tas pats, kas ištraukti į pozityvų kūrybos veiksmą – į tai, kam reikia išradingumo ir vaizduotės. Antikriminologai neapriboja savo darbo vien tik nusikaltimų fenomeno aptarimu (ataskaita). Jie pozityviai

konstruoja tą žinių visumą; jų nusikaltimo supratimas priklauso nuo tam tikrų kritinių prielaidų apie socialinių santykių prigimtį. Taigi jų supratimas yra būdo, kaip matoma socialinės sistemos visuma, produktas.

Galima daryti išvadą, kad antikriminologija gali studijuoti, tarp visų kitų dalykų, elgesį, kuris yra žalingas, bet teisėtas, įskaitant tą elgesį, kuris ignoroja ar slepia savo daromą žalą ir kuris nepaiso skirtumo tarp verslo ir kolektyvinių poreikių.

LITERATŪRA

1. *Bakan J.* The Corporation: The Pathological Pursuit of Profit and Power. New York: Free Press, 2004.
2. *Blackburn R.* Enron and the Pension Crisis // *New Left Review*, 2002, 14, p. 26–52.
3. *Castells M.* The Informational City. Oxford: Blackwell, 1989.
4. *Cavallaro L.* Il modello mafioso e la società globale. Rome: Il Manifesto, 2004.
5. *Foucault M.* Discipline and Punish. Harmondsworth: Penguin, 1977.
6. *Gallino L.* L'impresa irresponsabile. Turin: Einaudi, 2005.
7. *Hannerz U.* Transnational Connections. London: Routledge, 1996.
8. *Harvey D.* Justice, Nature & the Geography of Difference. Oxford: Blackwell, 1996.
9. *Henwood D.* Wall Street: How it Works and for Whom. London: Verso, 1998.
10. *Kiely R.* Globalization and Poverty, and the Poverty of Globalization Theory // *Current Sociology*, 2005, 53 (6), p. 895–914.
11. *King A. D.* (ed.). Culture, Globalization and the World-System. Basingstoke: Macmillan, 1991.
12. *Knox P. L., Taylor, P. J.* (eds). World Cities in a World System. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
13. *Mitchell L. E.* Corporate Irresponsibility: America's New Export, New Haven. Yale University Press, 2001.
14. *Monbiot G.* Captive State: The Corporate Takeover of Britain. London: Pan Books, 2001.
15. *Prashad V.* Fat Cats & Running Dogs: The Enron Stage of Capitalism. London: Zed Books, 2002.
16. *Prins H.* Offenders, Deviants or Patients? 2nd ed. London: Routledge, 2004.
17. *Ruggiero V.* Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology. Oxford: Oxford University Press, 2000.

18. *Ruggiero V.* Introduction: Fuzzy Criminal Actors. In: *Is White Collar Crime Organised Crime? // Special issue of Crime, Law and Social Change*, 1992, 37 (3), p. 177–190.

19. *Smith D. J.* Editorial: Criminology and the Wider Europe // *European Journal of Criminology*, 2004, 1, p. 5–15.

Prof. dr. Vincenzo RUGGIERO

Middlesex University, United Kingdom

University of Pisa, Italy

CRIMES OF THE POWERFUL: AN INTERDISCIPLINARY CASE FOR ANTI-CRIMINOLOGY

Summary

In this article the author argues that the study of the crimes of the powerful may help re-vive critical criminological analyses and discourses. This specific arena of research, in his view, may lead us to experience anti-criminological moments and to elaborate some anti-criminological notions. By anti-criminological moments and notions he simply means those small revolutions in our disciplinary paradigm, those ruptures which throw the discipline into a temporary crisis, before being at times slowly absorbed, thus enriching the discipline itself. He regards differential association, labelling theory and feminist criminology as the major creators of such moments and ruptures.

There is a general feeling, particularly in the Anglo-Saxon world, that criminology is experiencing unprecedented developments. This, it is suggested, is driven by a number of forces, most obviously growing concerns about security and crime control (Smith, 2004). Such issues tend to be mainly associated with the presence in Europe of the 'other', namely the foreigner, the recent migrant and the asylum seeker. It could be argued, however, that these recent developments are also a consequence of the growing belief that technical, administrative, environmental, architectural or policing strategies are the only ones capable of responding to crime. In other words, we may suggest that criminology is gaining unprecedented respectability because officials and policymakers have abandoned broader social concerns and adopted the view that the problem of crime arises from the mere lack of its institutional control.

To authors mind, anti-criminology should abandon the search for omnipresent social conditions, for an 'original sin', in brief, for a primary, universal cause of criminal behaviour. How could we do otherwise? If we, for example, identify variables such as financial success, the pursuit of status, or the accumulation of resources as the primary causes of crime, we end up expanding the criminal label to cover all behaviour. Success and financial gain, in fact, are also the main motivations of legitimate behaviour. On the contrary, if we focus on variables such as lack, deficiency, deficit (of opportunities, socialisation or resources), we end up excluding from the criminal rubric all those illegitimate practices caused by abundance, wealth and excess. The study of affluence and its effects, of its criminogenic nature, may be among the tasks of anti-criminology. This leads author to the other area of potential analytical development.

After examining a number of 'crimes of the elite', critical criminologists might be tempted to conclude that the excess of resources and opportunities, rather than the lack of both, is the major cause of criminal activity. This conclusion may derive from subjective evaluation of the overall social damage caused by the crimes of the powerful when compared with that caused by the crimes of the powerless. But, against the backdrop of what the author have termed the *etiology of the contraries*, one should note that both the deficiency and the abundance of legitimate opportunities may lead to criminal activity. Anti-criminology, however, may analyze the selective processes that are in place whereby only some of those who are involved in such activity are also exposed to social stigma and institutional penalization.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2009 m. spalio 22 d.